
IN MEMORIAM

LISJEN GOLDMAN

„Put je počeo, putovanje je završeno”.
Lukač

U Parizu je nedavno, oktobra 1970. godine, iznenada umro Lisjen Goldman (Lucien Goldmann), poznati francuski sociolog i filozof rumunskog porekla čija su brojna dela, rasprave i članci vršili i vrše značajan uticaj na savremenu sociologiju i filozofiju, na sociologiju literature posebno, kao jednu od najmanje obrađivanih oblasti u sociologiji do danas.

Lisjen Goldman je rođen 1913. godine u Rumuniji, gde je i stekao gimnazijsko obrazovanje i diplomu pravnika. U poznatim univerzitetskim centrima Beču, Cirihi i Parizu nastavlja studije da bi na Sorboni 1955. godine odbranio glavnu doktorsku disertaciju „Le dieu caché, étude sur la vision tragique dans les Pensées de Pascal et dans le théâtre de Racine (Skriveni bog, studija o tragičnoj viziji u Paskalovim Mislama i Rasinovom teatru), a godinu dana kasnije brani dopunsku doktorsku disertaciju „Correspondence de Martin de Barcos, abbé de Saint-Cyran” (Prepiska Martina de Barkoa, igumana Svetog Sima”). Po završetku rata za stalno se nastanjuje u Parizu gde 1946. godine postaje naučni saradnik Nacionalnog centra za naučna istraživanja, odakle 1959. godine prelazi za rukovodioca seminara za sociologiju literature i filozofije pri Praktičnoj školi za visoke studije na Sorboni. Kako je svojim radom i zalaganjem na ovom mestu postigao značajne rezultate, Goldman biva pozvan 1961. godine da rukovodi centrom za sociologiju literature pri Institutu za sociologiju u Brislu i na tim mestima je ostao sve do svoje smrti. Među Goldmanova najznačajnija dela spadaju: Ljudska zajednica i univerzum kod Kanta, koje je 1945. godine objavljeno na nemačkom jeziku u Cirihi, a nešto kasnije prevedeno na francuski jezik i objavljivao u Parazu (La Communauté humaine et l' Univers chez Kant (1948.), Sciences humaines et philosophie (1952) (Humanističke nauke i filozofija, prev. 1960, zatim pomenuto delo le dieu, étude sur la vision tragique dans les Pensées de Pascal et dans le théâtre de Racine (1955), Correspondence de Martin Barcos, abbé de Saint-Cyran, (1956), Racine (Rasin) (1956), Recher-

ches dialectiques (1958) (Dijalektička istraživanja, prev. 1962, Pour une sociologie du roman (1964) (Za sociologiju romana, prev. 1967).

Lisjen Goldman je živeo i stvarao u Francuskoj, zemlji koja je po mnogo čemu bila karakteristično tlo za razvoj marksističke misli. Antidogmatski orijentisan, marksist i humanist, oslanjajući se na neke osnovne filozofske koncepcije ranog Lukača (Georg Lukács) i sledeći ih, Goldman ističe u prvi plan kategorije dijalektičkog materijalizma i razmatra ih prvenstveno u odnosu na čoveka i istoriju. Okosnica njegove dijalektike je filozofska kategorija totaliteta koju Goldman dalje aplicira i na područje njegovih značajnih literalnih istraživanja. Dijalektičku kategoriju totaliteta Goldman shvata, sledeći Lukača, osnovom dijalektičkog načina mišljenja. Svaki istorijski fenomen, pogotovu na područje kulture i ideologije, Goldman shvata u odnosu na određeni istorijski totalitet. Vrednost jedne doktrine ili ideologije, po Goldmanu, može se odrediti pre svega po mogućnosti koju ona pruža da objektivno i suštinski objasni društvene pojave svog vremena. Shvatajući dijalektički materijalizam i kao praktičan stav prema životu i stvarnosti, Goldman je smatrao da za sociologiju empirijski podaci imaju svog opravdanja i smisla jedino ako su posmatrati i dati u okviru neke celine problema, jer je za njega svaka društvena pojava „celovita činjenica”. Jednim od najkrupnijih zadataka sociologije duha (sociologie de l'esprit) Goldman je smatrao problem tipologije pogleda na svet, i postavlja, sledstveno Lukaču, tri tipa pogleda na svet: tragičnu viziju sveta, viziju eseja i viziju romana. „Za istorijski materijalizam bitni element u studiranju književnog stvaranja leži u činjenici da su književnost i filozofija na raznim planovima, izrazi jedne vizije svijeta, i da vizije svijeta nisu individualne, već društvene činjenice”, gde pod vizijom sveta Goldman podrazumeva jedinstveno koherentno gledište na celokupnu stvarnost. To nije, dakle, misao pojedinca jer je njegova misao retko koherentna i jedinstvena, smatra Goldman, nego je ona društvena činjenica.

Svoja filozofska razmatranja (koja bazira na učenjima „divova prošlosti”, kako sam kaže, među kojima je za njegov razvoj bio najznačajniji Đerđ Lukač i koga je Goldman smatrao najvećim filozofom 20. veka), Goldman razređuje u smislu sociološko-kulturnih ispitivanja. Sociologija literature kao jedno od osnovnih područja bavljenja Lisjena Goldmana bilo je od Lukača (Teorija romana, 1920) pa sve do ne-

davna već uveliko napuštena oblast interesovanja literalnih kritičara, sociologa i filozofa. Klasična sociologija literature, ili kako Goldman naziva, "sadržinska sociologija literature", svojim osnovnim nastojanjem da u analizi i kritici književnog dela utvrdi podudarnost sadržaja stvarnosti sa sadržajem književnog dela, postala je i ostala ograničena u svom domenu. Traganje za zajedničkim činiocima stvarnosti i književnog dela, s obzirom na modernu literaturu, nikako ne može biti dovoljno za njenu ozbiljnu analizu. Za Goldmana je organičenost „sadržinske sociologije literature” bila uočljiva i nepobitna činjenica.

Epoha moderne literature, napuštanje bukvalnog naturalizma i realizma, znači okretanje ka jednoj nepoznatoj stvarnosti, nevidljivoj i neuhvatljivoj, stvarnosti čija je podloga dublja jer se ne ograničava samo na održavanje i prepoznavanje već obuhvata čoveka kao njenog stvaraoca i glavnog junaka, sa svim onim neodredljivim i duboko skrivenim u njemu, u svesti, u podsvesti... Kako je metoda „sadržinske sociologije literature” ograničena u svom domenu i ne može biti primenjena na modernu literaturu, da bi ova ograničenja prevladao Goldman razrađuje metodu modernijeg sociološkog pristupa književnom delu i naziva ga metodom genetičkog strukturalizma. Ovakav pristup literaturi polazi od činjenice „da su strukture sveta u književnom delu homologne mentalnim strukturama izvesnih društvenih grupa ili stoje na njima u odnosu koji se da razumeti dok, kada su u pitanju sadržine, tj. kada je posredi stvaranje imaginarnih svetova koje te strukture određuju, pisac ima potpunu slobodu”². Umetnik za Goldmana i jeste izuzetan pojedinac, jer mu polazi za rukom da u jednoj oblasti (književnost, slikarstvo, muzika), stvori jedan zamišljen svet povezan u svojim elementima, ili gotovo povezan, čija struktura odgovara onoj strukturi kojoj teži grupa u celini kojoj umetnik pripada.

Goldman ističe da je najznačajniji problem koji treba da reši svako sociološko istraživanje pri analizi nekog dela, problem omeđavanja predmeta. Sa velikim kulturnim ostvarenjima to ne predstavlja neki izuzetno težak problem, jer takva dela, bilo da su filozofska bilo književna itd. predstavljaju koherentne strukture. U tom slučaju prvo omeđavanje predmeta je već izvršeno. No, dela slabije umetničke vrednosti često sadrže heterogene elemente koji se pri analizi moraju eliminisati. Goldman smatra da to naročito predstavlja opasnost i teškoću kada se analizira celokupno stvaralaštvo nekog pisca jer se tu veoma često

ispoljava nejedinstvenost struktura u pojedinim, različitim, delima. Zato Goldman kaže da u konkretnom istraživanju treba poći od analize svakog konkretnog dela određenog pisca, proučavajući ih onim redosledom kojim su i napisana. „Strukturalističko-genetičko istraživanje vrši se na sledeći način: najpre se izdvoje grupe empirijskih data koje obrazuju strukture, odnosno relativne totalitete, a zatim se ovi uklapaju kao njihovi delovi u druge, veće, ali istovetne strukture...“³. Prednost ove metode je u tome što su ljudske činjenice kao celina i što taj metod nužno podrazumeva istovremeno objašnjavanje i razumevanje — smatra Goldman (razumevanje podrazumeva određivanje neke strukture a uklapanje strukture u neku obuhvatniju znači njeno objašnjavanje).

Goldmanovo izlaganje o strukturalističko-genetičkom metodu u istoriji književnosti nesumnjivo predstavlja, sa stanovišta sociologije kulture, jedan od najznačajnijih doprinosa njegovog stvaralaštva. Od značaja je, takođe, Goldmanov udeo u rešavanju jednog od važnih zadataka sociologije (ili „sociologije duha“, kako bi je on nazvao) — problem tipologije pogleda na svet. Mada Goldman nije potpuno originalan u svom naporu da takvu tipologiju sadrži (jer je osnovnu podelu pogleda na svet preuzeo od Lukača), on je u nekim momentima otišao dalje od svog prethodnika. Smatrajući, po ugledu na Lukača, tragičnu viziju sveta, viziju eseja i viziju romana trima osnovnim tipovima pogleda na svet, Goldman je u knjizi Dijalektička istraživanja (koja predstavlja skup nekoliko studija i raspravka o poznatim delima francuske i svetske literature), obrazložio svoje ideje o tragičnoj viziji sveta, vršeći, između ostalog, značajne analize Paskalovih i Rasinovih dela. U istom delu sadržano je i Goldmanovo izlaganje o viziji eseja, gde autor pod esejom podrazumeva književnu formu koja stoji između filozofije i literature. Esejist ostaje na planu ideja, ne dajući odgovore na postavljena pitanja; pitanja samo postavlja, a odgovore možda samo tek naslućuje. Za Goldmana je esej — traženje. Roman ide još dalje u svojoj viziji sveta. Ovom tipu pogleda na svet — viziji romana Goldman raspravlja u svojoj poslednjoj knjizi Za sociologiju romana. Za njega je roman vrsta pogleda na svet u kome čovek postaje svestan svoje nemogućnosti apsolutnog dostizanja cilja. Roman je i: „...povest o degradiranom traganju za autentičnim vrednostima u jednom degradiranom društvu, a ta se degradacija, kada je reč o junaku romana, ispoljava poglavito u posredovanju, svodenju autentičnih vrednosti na nivo onoga što se podrazumeva i njihovo išče-

zavanje kao vidljivih realnosti"⁴. Za njega je roman transpozicija svakodnevnog života u „individualističkom društvu nastalom iz proizvodnje organizovane za tržište"⁵. Krajnje složena forma koju on, na izgled, predstavlja jeste forma svakodnevnog života u kome su ljudi primorani da za svakim kvalitetom, za svakom upotrebnom vrednošću tragaju na degradiran način, tj. kroz posedovanje kvantiteta, prometne vrednosti i to u društvu u kome bilo kakav napor za neposrednim traženjem upotrebne vrednosti može da dovede samo do stvaranja pojedinaca koji su i sami degradirani. U takvom društvu, u društvu vezanom za tržište, umetnik se javlja kao problematično biće — kaže Goldman, a to znači kritički nastrojeno i društvu suprotstavljeno biće. Goldmanovo razmatranje savremenog čoveka i sveta otelotvoreno je u nekoliko problemima. Jednim od najosnovnijih problema on smatra reifikaciju — veliku prepreku na putu humanizacije čoveka i protivi se svakoj dominaciji predmeta nad čovekom, obezličavanju njegove ličnosti. Goldman zapaža da se u književnosti, pre svega u romanesknom stvaralaštvu, javljaju bitne izmene pod uticajem reifikacije kao sve dominantnije i uočljivije pojave savremenog sveta. Najpre zapaža postepeno iščezavanje pojedinca, raspadanje lika junaka (Džojls, Kafka, Kami, Sartr ...), a paralelno sa raspadanjem lika junaka dolazi do jačanja samostalnosti predmeta koji ga okružuju da bi, konačno, zavladao njime. Potkrepljujući ove svoje tvrdnje, Goldman analizira dela tzv. „novog romana“ čijim značajnim predstavnikom smatra i Alena Rob-Grijea, pored mnogih drugih.

U okviru savremenih socioloških i literalnih stremljenja Goldmanov stvaralački opus predstavlja najviši stepen dodanašnjih socioloških pristupa literaturi i istovremeno polazne osnove za nova traganja ka konačnom oformljenju sociološke discipline u neiscrpnom domenu pisane reči. — sociologiji literature.